

Antal Szilvia – Solt Ágnes

A tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés-büntetésre ítélték longitudinális vizsgálata

A cikk címében szereplő vizsgálat résztvevői – Solt Ágnes (kutatásvezető) és Antal Szilvia (kutatótárs) – a „Tudományos kutatások és gyakorlati alkalmazásuk a büntetés-végrehajtásban” című, a Szegedi Fegyház és Börtönben 2012. november 15-én megrendezett szakmai konferencián számoltak be kutatási tapasztalataikról. [A szerk.]

Antal Szilvia:

Az Országos Kriminológiai Intézet munkatársaiként 2011 tavaszán kezdtünk meg egy longitudinális vizsgálatot a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztésre ítélt fogvatartottak körében. Ez a kutatás azonban nem volt előzmény nélküli.

Szintén az OKRI megbízásából két éven át vizsgáltuk az életfogytig tartó szabadságvesztés jogintézményét, illetve a büntetéssel sújtott elkövetők személyiségét. 2007-ben jogösszehasonlító vizsgálatot végeztünk az életfogytig tartó szabadságvesztés-büntetés külföldi szabályozásának megismerése céljából, míg 2008-ban egy empirikus kutatást folytattunk 149, életfogytig tartó szabadságvesztésre ítélt fogvatartottal. A számukra kidolgozott kérdőívet 8, tényleges életfogytiglanra ítélt (a továbbiakban:TÉSZ-es) fogvatartottal is felvettük.

Ezt követően 2011-ben jártunk a Szegedi Fegyház és Börtönben, amikor is egy fogvatartotti szubkultúra-vizsgálat keretében ismét volt alkalmunk a TÉSZ-esekkel beszélni. Sokkoló volt 3 év távlatából a változás és a változatlanság megtapasztalása is. Ekkor döntöttünk úgy, hogy csak a TÉSZ-es fogvatartottak felé fordítjuk a figyelmünket, és – lehetőség szerint – egy hosszabb távú vizsgálatot folytatunk körükben.

A kutatás mindenekelőtt – az extrém hosszúságú fegyházbüntetés hatásai mellett – az esetleges prevenciók beavatkozási lehetőségek és szükségszerűségek feltérképezését tűzte ki céljául. Eszközöket próbál találni arra, hogy az elítéltek részéről az esetleges agresszív, autoagresszív aktusok megelőzése lehetségessé váljon. A kutatás során célunk, hogy mind a börtönbüntetés zavaratlanságát támogató, mind pedig az azt nehezítő tényezőket beazonosítsuk, és azok lehetséges hatásait felmérjük.

Céljaink részben segítik a büntetés-végrehajtás feladatait is, ezért a BVOP – egy rövidebb kezdeti bizonytalanság után – engedélyezte és támogatta kutatásunkat. A bizonytalanság a fogvatartottak védelme, az esetleges testi és lelki sérüléseik elkerülése érdekében merült fel.

A szakemberek tartottak ugyanis attól, hogy az egyre kevesebb személyes kapcsolattal bíró TÉSZ-esek túlságosan kötődni fognak ahhoz a két emberhez,

akik nyitottan, csak rájuk fókuszálva, hosszú éveken keresztül rendszeresen látogatják őket; majd a vizsgálat végeztével hirtelen megszűnik minden kapcsolat, ami visszafordíthatatlan, és előre nem látható folyamatokat indíthat el a megkérdezettekben. A vizsgálat mellett szóló érveink, illetve a Szegedi Fegyház és Börtön egyértelmű támogatása, illetve a kutatás mellett való kiállása azonban meggyőzte az Országos Parancsnokságot, így megállapodásunk értelmében három-öthavonta beszélhetünk valamennyi érintett fogvatartottal legalább 10 éven keresztül. A vizsgálat során fontos, hogy a két kutató személye ne változzon, mert a felépített bizalmi viszony a személycseré következtében könnyen megtörhetne.

Jelenleg 21 fogvatartott tölti tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés-büntetését a Szegedi Fegyház és Börtönben, a pre-vizsgálat idején (2008-ban) 12-en voltak. A folyamatosan emelkedő szám mellett nehéz mindenkit személyesen megszólítani, és az érdeklődést hosszú távon is fenntartani. Többször szembesültünk azzal, hogy a korábban együttműködő és érdeklődő fogvatartott a következő alkalommal nem akart velünk beszélni. Így az írásztal mellett kitalált módszertanunkon változtatnunk kellett a gyakorlatban.

A kutatás módszerül eredetileg ugyanis egy minden alkalommal előre meghatározott, nyitott kérdéssor felvételét terveztük valamennyi fogvatartottnál. A kérdések bizonyos időközönként ismétlődtek volna. Ezen az elgondoláson azonban némiképp módosítanunk kellett, a fogvatartottak ugyanis nem voltak hajlandók a sematikus kérdéssoron többedik alkalommal végigmenni. Szükségük van a személyes hangvétellő beszélgetésekre, ahol az őket éppen foglalkoztató eseményekről számolhatnak be. Emellett persze minden alkalommal rákérdezzük a minket aktuálisan, vagy konstans módon érdeklő témákra is. A kivitelezés azonban nem olyan direkt módon történik, ahogy eredetileg azt terveztük.

És hogy mik azok a témák, amik állandóan (és visszatérően) érdekelnek minket? Elsősorban a megkérdezett adott lelkiállapota, a börtönkörülmények elfogadásának szintje, a személyes életterében bekövetkezett változások (kapcsolattartók látogatásai, halálesetek, belső személyközi átrendeződések). Emellett természetes reagálunk a szűkebb és tágabb környezetükben bekövetkezett objektív változásokra (így a nevelőváltások megélése, jogszabályváltozások, személyes élettér szűkülése) is.

Az elmúlt öt alkalom során összesen két olyan fogvatartott gondolta úgy, hogy időközben kiszáll az interjúkból, és csak egyvalaki volt, aki az első pillanattól fogva nem kíván a vizsgálatban részt venni.

A másik probléma, amivel újabban szembesülünk, az érintett fogvatartotti populáció számának emelkedése, és ezzel párhuzamosan a férőhelyhiány. Eddig ugyanis egyértelmű volt, hogy ha Szegedre utazunk, minden elítéltet egy intézetben találunk, és néhány nap alatt fel tudjuk venni a személyenként 30-120 perces interjúkat. A fogvatartotti létszám emelkedésével azonban szembe kell néznünk

azzal a ténnyel, hogy a jövőben nem tudunk minden érintettet a továbbiakban bevonni a vizsgálatba. A keretek közé szorított lehetőségeink azt például biztosan nem engedik meg, hogy évente kétszer-háromszor az ország összes, TÉSZ-es fogvatartottat őrző intézetét meglátogassuk¹. De ha erre még módunk is lenne, az biztosan kizárt, hogy a létszámnövekedést ketten bírjuk kezelni.

Éppen ezért az a tervünk a jövőre nézve, hogy a legstabilabb, és/vagy a vizsgálat szempontjából legérdekesebb régi TÉSZ-es fogvatartottak „vizsgálatban tartása” mellett az újak közül igyekszünk több érintettet bevonni, akiknek az ítéletükhöz és a börtönkörülményeikhez való adaptálódását már a kezdeti időtől fogva nyomon tudjuk követni. Azonban az, hogy ez hogyan fog működni a gyakorlatban, szintén olyan kérdés, amit a gyakorlat fog kialakítani.

Ahogy azt már korábban elmondtam, a kutatást 2011 tavaszán kezdtük, és legalább 2025-ig szeretnénk folytatni. Ami azt jelenti, hogy a vizsgálati folyamat elején vagyunk. Kérem, hogy ennek megfelelően fogadják eredményeinket!

Solt Ágnes:

A kutatásnak ebben a fázisában arról tudok beszámolni, hogy

- milyen veszélyeztető és protektív tényezőket látunk,
- milyen jellemzőkkel bírnak azok az elítéltek, akik a legkevesebb kockázatot jelentik a bv. intézet zavartalan működésére nézve, illetve
- milyen túlélési stratégiák rajzolódnak ki.

Veszélyeztető és protektív tényezők

Minden elítéltnak természetesen van olyan igénye, amely szükséges a minimális elégedettségéhez, s amelytől megfosztva hosszú távon nem lehet elkerülni a destruktív magatartást jelentkezését. Ilyen alapvető, meghatározó elemek: az elhelyezés, a zárkatárs és a megélhetés kérdései. Ha ezek a körülmények elfogadhatók a fogvatartott számára, az a legfontosabb védőfaktort jelenti az autoagresszív magatartás és másfajta erőszakos cselekmények ellen. Változó, hogy az adott személy szeretne-e zárkatársat, vagy egyszemélyes elhelyezést igényel; hogy a nyugalmat és a rutint részesíti előnyben a nagyobb kötöttség (bilincs és öv viselése, nagy sétaudvar hiánya) ellenére, vagy az ingerekben gazdagabb, több lehetőséggel bíró és nagyobb mozgásteret biztosító elhelyezést preferálja, s hogy személyes szükségleteinek előteremtése érdekében mennyi munkára van szüksége.

Általánosságban kijelenthető, hogy az egészség elvesztése: a betegség és az öregség, illetve a szegénység a két legfontosabb veszélyeztető tényező. Minden, ami a fogvatartott kiszolgáltatottságát és tehetetlenségét erősíti, az negatív irányban, s minden, ami az önrendelkezés és autonómia legalább látszóla-

¹ Feltételezhető, hogy a jövőben TÉSZ-esek elhelyezésére a büntetés-végrehajtás a Szegedi Fegyház és Börtönön kívül más bv. intézeteket is be fog vonni.

gos helyreállítása irányába mutat, az pozitívan befolyásolja a fogvatartottak közérzetét és lelki egyensúlyát. Az öv és a bilincs zárkán kívüli kötelező vise-
lése (HSR körlet) például erősen frusztráló tényező. A kapcsolattartásra az jel-
lemző, hogy amíg a kötődés stabil, folyamatos és kiszámítható, addig védelmet
jelent, abban az esetben azonban, ha rendszertelen, instabil vagy negatív ér-
zelmek kísérik, akkor az önkárosítás veszélyével jár együtt. Szintén általános
érvényű, hogy a bűncselekménnyel való foglalkozás, a büntett feldolgozatlan-
sága, az e körül forgó gondolatok komoly veszélyeztető tényezők ugyanúgy,
ahogy a kinti életre, alternatív életformára gondolni, fantáziavilágba mene-
külő szintén. Megfigyelhető, hogy az álmodozás, a légvárak építgetése, az el-
vont gondolatokba való feledkezés rövid távon megóvó, hosszú távon azonban
rizikótényező a hirtelen józanodás és az elkerülhetetlen csalódás miatt.

Egyértelműen látszik az a nem meglepő tény, hogy a különböző foglalko-
zások, elfoglaltságok (iskola, munka, szakkörök, versenyek, sporttevékenység)
megóvó hatásúak. Az idő beosztása és eltöltése mellett a különböző elfoglalt-
ságok újabb lehetőségeket teremtenek (pl. tanulás), ezzel motivációs bázist
jelentenek és perspektívát nyújtanak az elítélteknek. A munka nem csupán
az elfoglaltság és élettér miatt fontos, hanem jóval inkább azért, mert ez a
legfontosabb igények kielégítésének forrása: a kávé, a cigaretta, a tisztálkodási
szerek és egyéb fogyasztási cikkek beszerzésének záloga. A „TÉSZ” intézmé-
nyének megszűnésében való hit és remény is megóvó erővel bír, csakúgy, mint
minden olyan momentum, történet, reakció, amely a fogvatartottban a saját
kiszolgáltatottságának érzését ellensúlyozza.

Veszélyeztető tényezők	Megóvó tényezők
az egészség elvesztése: betegség, öregség	elfoglaltságok, foglalkozások
szegénység	penzkereseti lehetőség
bűncselekménnyel kapcsolatos gondolatok, a büntett feldolgozatlansága	a „TÉSZ” intézményének megszűnésében való hit és remény
az álmodozás hosszú távon	tudatos önfejlesztés
kapcsolattartás, ha rendszertelen, instabil, vagy negatív érzelmekkel jár	kapcsolattartás, ha stabil és kötődést biztosít
az egyéni igényektől független elhelyezés	egyéni igény szerinti elhelyezés (a zárkatárs és a körlet vonatkozásában)

A legkevesebb kockázatot jelentő fogvatartottak jellemzői

Alapvetően két markánsan elkülönülő, egymásnak szinte ellentmondó élet-szemlélet az, ami dominál a jól alkalmazkodó elítéltek (11 fő) körében. Az egyik típusra az jellemző, hogy világa beszűkült, igényei minimálisra csökkentek, s beletörődött sorsába. A másik típusba tartozók hisznek a börtönbüntetésük végességében, bíznak a változásban, s mindent megtesznek, hogy közönyös apátiába zuhanjanak. Fejlesztik magukat, folyamatosan célokat tűznek ki maguk elé, továbbá keresik önmaguk fejlesztésének lehetőségeit és a racionális gondolkodás, a belső szabadság megőrzését. Ez utóbbi csoportba csak olyan magasabb intelligenciával rendelkező fogvatartottak tartoznak, akik kiemelkedő énerővel, kitartással, önfegyelemmel bírnak, és képesek a pozitív gondolatokat tudatosan erősíteni magukban, a negatívakat pedig távol tartani.

Az alacsony kockázatú elítéltek főbb attitűdjei felsorolásszerűen a következők:

- az elkövetett bűncselekményen való túllépés, a bűntudat mellőzése vagy feldolgozása;
- az ítélet tudomásulvétele és elfogadása;
- napról napra élés, a jelenben való gondolkodás;
- a nyugalom preferálása az ingerekkel szemben;
- kedvtelés, hobbi, élvezeti cikkek: motiváció (sport, írás, olvasás, növény, állat, cigaretta, kávé stb.);
- remény a valamikori szabadulásban;
- önbecsülés, küzdeni akarás, életerő, önfegyelem, kitartás.

Túlélési stratégiák

Beletörődött (jellemzően alacsonyabb intelligenciájú, egyszerűbb személyiségek)	Küzdő (jellemzően magasabb IQ-jú, összetettebb személyiségek)
beszűkült, a külvilággal szemben közönyös, igényei minimálisra csökkentek	érdeklődő, nyitott, kapcsolattartásai fontosak számára
az ítélet tudomásulvétele és elfogadása	hit a majdani szabadulásban
a nyugalom preferálása az ingerekkel szemben (egyedüllét és a szabadság feladása)	a változatosság és az új ingerek preferálása a rutinnal szemben (a társaság és az elfoglaltság iránti fokozott igény)
kedvtelés, hobbi, élvezeti cikkek (sport, írás, olvasás, barkácsolás, növény, állat, cigaretta, kávé stb.)	
napról napra élés, a jelenben való gondolkodás	hosszú távú gondolkodás, tudatos önfejlesztés

A kutatás elkövetkező éveiben folyamatában vizsgáljuk a kapcsolatok alakulását, a kapcsolati hálót és annak hatását, a népszerűség jellemzőit és a népszerű egyének főbb jellemvonásait, amelyeknek nagy jelentősége van a coping sikerességének megítélésekor. Ugyanígy a viselkedés és attitűdök változása, az évek során való alakulása, az életszemlélet esetleges megváltozása és az ahhoz köthető momentumok azok, amelyeket folyamatában kell vizsgálnunk. Mindezek felméréssel kerülhetünk közelebb a kutatási kérdés megválaszolásához.